

Василь Омельченко

ПРОФ. Д-Р ОЛЕКСАНДЕР ОГЛОБЛИН **(Життя й діяльність)**

7 грудня 1989 р. скінчилося 90 років з дня народження і 70 років науково-академічної діяльності найвидатнішого сучасного історика України проф. д-ра Олександра Оглоблина.

Олександр Петрович Оглоблин народився 24-го листопада (ст. ст.) 1899 р. в м. Києві. Його батьки походили з Новгородсіверського повіту на Чернігівщині: батько — нащадок козацького роду знаного з часів Богдана Хмельницького; мати зі старого шляхетсько-старшинського роду Лашкевичів, відомих меценатів української культури. Олександр Степанович Лашкевич, родич матері Олександра Петровича, був членом Київської Старої Громади й редактором-видавцем (1888-1889) *Киевской Старини*, журналу, що відіграв велику роль в історії української культури.

Фамілійні традиції, прив'язання до Новгородсіверщини з її героїчною історією і до рідного Києва, породили в Олександра Петровича палку любов до української старовини.

Дуже рано вступив Олександр Оглоблин до III-ої гімназії м. Києва, яку закінчив зі золотою медалею. Одним з його вчителів історії в гімназії був відомий український історик Василь Григорович Ляскоронський, учень В. Антоновича. Ще в гімназії Олександр Петрович почав студіювати історію рідної Сіверщини. Ці студії він продовжує на Історично-Філологічному факультеті Київського університету св. Володимира. Він слухає лекції і працює в семінарах таких визначних вчених, як професори: М. В. Довнар-Запольський (історія Литовсько-Руської держави), Ю. А. Кулаковський (історія Візантії), С. Т. Голубев (історія Української Церкви), Г. Г. Павлуцький (історія Українського мистецтва), В. О. Пархоменко (історія Київської Руси), М. М. Бубнов (історія середніх віків і методологія історії) та інші. 1919 р. Олександр Петрович закінчує університет і починає педагогічну діяльність в середніх школах м. Києва, викладаючи там історію та українознавство.

Того ж року він був обраний на дійсного члена Історично-Етнографічного Товариства при Київському університеті. Наприкінці 1920 р. Олександра Петровича було обрано професором Київського Археологічного Інституту на кафедрі історії економічного побуту України, а в 1921 р. він дістав катедру історії України в Київському Вищому Інституті Народної Освіти ім. Драгоманова, що заступив зреорганізований советською владою Університет. З 1927 р. до 1930 р. проф. Оглоблин керував також ка-

тедрою історії українського господарства в Інституті Народнього Господарства в Києві.

1925 року з'явилися в світ два томи (I і II) великої праці Олександра Петровича з історії української фабрики: 1) *Мануфактура в Гетьманщині* і 2) *Передкапиталистическая фабрика*. за яку автор одержав науковий ступінь доктора історії української культури (Одеса, 1926).

До появи цієї праці, як слушно зауважує проф. Оглоблін — «проблема економічної самостійності України в її історичному розвитку не була ані розв'язана, ані навіть науково поставлена. А без цього ідея української самостійності, як науково-історична концепція, неначе була позбавлена міцного фундаменту. Його конче треба було створити». (О. Оглоблін. «Мій творчий шлях українського історика», *Збірник на пошану проф. Оглоблина*, Нью-Йорк, УВАН, 1977, ст. 27). Вже ці праці створили проф. Оглоблінові визначне ім'я в історичній науці.

З 1926 р. Олександр Петрович розпочинає працю в Українській Академії Наук, як старший науковий співробітник при кафедрі академіка Дмитра Багалія, а згодом, як Керівник Комісії соціально-економічної історії України ВУАН, головою якої був акад. Багалій. Того ж року проф. Оглобліна було обрано на дійсного члена Наукового Товариства Краєзнавства в Одесі та Науково-дослідного Інституту історії української культури ім. акад. Д. І. Багалія в Харкові. Року 1927 проф. Оглоблін був обраний на дійсного члена Інституту економіки в Москві, секція історії народнього господарства. Тоді ж він стає дійсним членом Одеського Наукового Товариства Нестора-Літописця, а згодом ще Археографічної комісії ВУАН.

В 1920-х і на початку 1930-х рр. проф. Оглоблін працює в архівах Києва, Харкова, Чернігова, Дніпропетровська, Житомира, Москви, Ленінграду та інших міст. Наслідком цих студій була низка монографій з економічної та політичної історії України XVII-XIX ст., зокрема *Нариси з історії капіталізму на Україні* (Харків-Київ, 1931), *Нариси з історії української фабрики. Крипацька фабрика* (Київ, 1931). Остання праця була вже майже закінчена друком, але весь її наклад большевицька цензура знищила. (Усі три томи *Історії української фабрики* видано в Harvard Series in Ukrainian Studies, vol. 12: Olexander Ohloblyn A History of Ukrainian Industry, München, Wilhelm Fink Verlag, 1971. 900 ст.).

Важливе місце в досліджах проф. Оглобліна займають студії над історією української зовнішньої і транзитної торгівлі в XVIII-XIX ст., серед них: «Транзитний торг України в першій половині XIX ст.» (1927), «Одеське порто-франко» (1928), «Польський капітал і український ринок за першої половини XIX ст.» (1929) та чимало інших.

Проф. Оглоблін був також піонером у дослідках над фабрично-заводськими архівами України XVIII-XIX ст.

Олександр Петрович працює одночасно в царині політичної історії України XVII-XVIII ст. та історіографії XVIII-XIX ст.

На підставі зібраного ним великого архівного матеріалу, проф. Оглоблін написав низку праць з історії Козацько-Гетьманської України XVII-XVIII ст., головніші з них: «Договір Петра Іваненка (Петрика) з Кримом» (1927), «До історії Руїни» (1928), «До історії української політичної

думки на початку XVIII ст.» (1928), «Мазепа і повстання Петра Іваненка» (1929) та багато інших, що були опубліковані у виданнях ВУАН, головне в *Записках Історично-Філологічного Відділу ВУАН*.

1926 р. він опублікував студію «До питання про автора Літопису Самовидця» (*Записки Історично-Філологічного Відділу УАН*, кн. VII-VIII). Надійшли 1930-ті роки, трагічні в історії української культури. Тяжкими вони були і для проф. Оглоблина. Після кількомісячного ув'язнення в ГПУ в 1930-1931 рр., в актовій залі Київського університету відбулася трьохденна «дискусія» про науково-академічну діяльність проф. Оглоблина. Головною метою цієї «дискусії» було ствердити «буржуазно-націоналістичний» характер наукових праць і академічної діяльності проф. Оглоблина й дискредитувати перед студентством, в якого він користувався великим авторитетом і пошаною. В наслідок цієї «дискусії», проф. Оглоблін був визнаний за «клясового ворога, ідеолога української буржуазії», втратив катедру, а його праці були заборонені.

Змушений (р. 1933) покинути університет, проф. Оглоблін працює ще деякий час в Академії Наук (до 1934 р.). Водночас він був науковим заступником директора Всеукраїнського Історичного Музею в Києві (1931-1932 рр.) і директором Всеукраїнського Центрального Архіву Стародавніх Актів (1932-1933 рр.), звідки його незабаром звільнено, мовляв «за протаскування українського націоналізму в науковій роботі Архіву».

В 1932 р. проф. Оглоблін організував і очолив Наукову експедицію ВУАН та Всеукраїнського Історичного Музею для дослідження старовинних промислових закладів на Правобережному Поліссі. В 1934-1935 рр. Олександр Петрович був безробітним. Щойно в кінці 1935 р. проф. Оглоблін був запрошений на посаду старшого наукового співробітника Інституту історії матеріальної культури Академії Наук УССР.

В 1936-1937 рр. проф. Оглоблін був консультантом археологічних експедицій ВУАН у Городську, Вишгороді та Києві. Це дало йому можливість зібрати цінний архівний та археологічний матеріал до історії залізрудної промисловості, який він використав як у великій монографії *Історія металургії Правобережної України XVI-XIX ст.* (залишилася в рукопису) так і в статтях, що були опубліковані в різних наукових виданнях.

В 1937-1941 рр. проф. Оглоблін був старшим науковим співробітником і завідуючим Відділом капіталізму Інституту історії України Академії Наук УССР.

Щойно в 1938 р. проф. Оглоблін міг відновити свою професорську діяльність в Київському університеті, й того ж року дістав катедру історії України в Одеському університеті. В 1939 р. він був обраний дійсним членом Українського Науково-дослідного Інституту Педагогіки в Києві.

На початку 1941 р. Олександрові Петровичу був наданий у Москві вчений ступінь доктора історичних наук (без захисту дисертації). Того ж 1941 р. закінчилася наукова діяльність проф. Оглоблина у важких умовах совєтської влади.

Вибухає німецько-совєтська війна, приходить окупація Києва. Українська громада Києва покликала проф. Оглоблина на відповідальний пост Голови Київської Міської Управи й члена Української Національної Ради.

В тяжких і дуже небезпечних обставинах виконує він ці обов'язки протягом 6-ох трагічних тижнів вересня-жовтня 1941 р. При першій нагоді повертається до улюбленої наукової праці. В голоді й холоді окупованого Києва невтомно працює в архівах та бібліотеках, вибируючи матеріали до малодослідженої доби історії України — Гетьманщини другої половини XVIII ст.

В 1942 р. проф. Оглоблін був директором Музею-Архіву переходової доби м. Києва, а в 1942-1943 рр. Головою Історично-філологічної секції в Київському Будинку вчених.

1942 р. проф. Оглобліна обирають дійсним членом Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі.

Восени 1943 р. Олександр Петрович переїздить до Львова, де провадить наукову роботу в Історичній секції НТШ.

Св. п. Митрополит Андрей гр. Шептицький, плянуючи створити Церковно-Археографічну Комісію, доручив проф. Оглоблінові скласти проект статуту Комісії. Однак, дальші воєнні події стали на перешкоді здійсненню плянів Митрополита.

Шойно у Мюнхені, 1946 р. Комісія розгорнула свою працю, і проф. Оглоблін був обраний заступником голови Комісії.

На весні 1944 р. Олександр Петрович, обраний професором Українського Вільного Університету, переїздить до Праги.

Після закінчення війни проф. Оглоблін перебував в 1945-1951 рр. в Баварії, де він продовжував академічну і наукову діяльність. Він був звичайним професором і членом Сенату УВУ й Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ в Мюнхені, дійсним членом НТШ (з 1947 р.) та УВАН (з 1948 р.), заступником Голови Українського Історично-Філологічного Товариства в Мюнхені (колись Празького — з 1949 р.).

Тоді ж проф. Оглоблін був директором Науково-Дослідчого Інституту Мартирології (з 1946 р.), керівником Відділу Генеалогії Українського Науково-Дослідчого Інституту Родознавства та Знаменознавства (з 1947 р.), дійсним членом Українського Чорноморського Інституту (з 1943 р.). З 1948 р. проф. Оглоблін працює, як член Редакційної колегії *Енциклопедії Українознавства* й редактором її історичного відділу.

Року 1951 проф. Оглоблін переїхав до США й одразу включився в тушнє українське науково-академічне життя. Він стає головою Історичної секції УВАН.

В 1953 р. проф. Оглобліна обирають дійсним членом *Academie Internationale Libre des Sciences et des Lettres* в Парижі.

В 1950-х роках він був Головою Іспитової Комісії Філософічного Факультету УВУ в США й професором Українського Технічного Інституту в Нью-Йорку.

В 1960-х р. проф. Оглоблін був Головою Наукової Ради Східньо-Європейського Дослідного Інституту ім. В. К. Липинського (Філядельфія).

З 1964 р. проф. Оглоблін — Голова Українського Генеалогічного й Геральдичного Товариства, а з 1965 р. — Голова Українського Історичного Товариства.

В 1968-1970 рр. Олександр Петрович був гостинним професором істо-

рії України в Гарвардському університеті, а в 1970-1977 рр. працював там як науковий консультант для докторантів з історії України. З 1973 р. — почесний член Українського Наукового Інституту Гарвардського університету.

З 1970 р. він був Президентом УВАН у США (переобраний в 1974 р. на другий термін). Року 1987 обраний Почесним Президентом УВАН у США.

1965 р. проф. Оглоблин одержує від УВУ почесний докторат права.

1980 р. був обраний Почесним Головою Українського Історичного Товариства, а року 1988 проф. Оглоблина було обрано почесним членом Наукового Товариства ім. Шевченка.

Ми вже торкалися головніших праць проф. Оглоблина київського періоду його наукової діяльності.

Ідея національно-державної самостійності України в її історичному розвитку, завжди цікавила нашого історика. Цій проблемі присвячено також низку важливих праць проф. Оглоблина, опублікованих у 1950-1960-х роках. Найголовніші з них: монографії — *Українсько-Московська Угода 1654 р.* (1954), вийшла також в англійській мові, *Думки про Хмельниччину* (1957), *Гетьман Іван Мазепа та його доба* (1960) та інші. Багато статей проф. Оглоблина було опубліковано в різних наукових виданнях як українських (головне в *Анналах УВАН* і в *Українському Історичному*) так і в інших наукових виданнях.

Зокрема важливою ділянкою наукової праці проф. Оглоблина була й е історія української національно-державницької думки й руху другої половини XVIII ст. Цій проблемі присвячено великий цикл дослідів Олександра Петровича. Проф. Н. Полонська-Василенко, характеризуючи ці дослідження проф. Оглоблина, пише: «Від Мазепинської доби з її боротьбою за незалежність України, переходить він до доби онуків тих діячів, людей, які жили тоді, коли російський уряд остаточно знищив незалежність України і всі ті установи, що збереглися від її державности, коли не лише самостійність України, а навіть автономія її була знищена» («Проф. д-р Оглоблин», *Вісник*, 1955, ст. 28).

Починаючи з 1940-х років, з'являються документальні нариси проф. Оглоблина про діячів України XVIII-XIX століть, що згодом видані були у збірці *Люди Старої України* (1959). До цього ж циклу належить монографія *Опанас Лобисевич, 1732-1805* (1966). Крім того, проф. Оглоблин опублікував низку студій про *Історію Русів*, зокрема про походження цього твору та особу його автора. Головні висновки цих студій Олександр Петрович подав у вступній статті до зредагованого ним українського видання *Історії Русів* (переклад Вяч. Давиденка, вид. ООЧСУ, Нью-Йорк, 1956).

Серед історіографічних студій проф. Оглоблина особливо важливі: «Українська історіографія, 1917-1956» (*Аннали УВАН*, т. V-VI, 1957, англійською мовою) й *Думки про сучасну українську советську історіографію* (1963). Проф. Оглоблин є автором майже всіх історіографічних статей в *Енциклопедії Українознавства* (та в її англійському виданні. Треба нагадати також, що в *ЕУ* надруковано багато інших статей і заміток проф. Оглоблина з історії України (разом понад 250).

Улюбленою ділянкою дослідів Олександра Петровича завжди була українська генеалогія, де він «... відкриває перед цією науковою галуззю нові перспективи: з науки, яка переважно вивчала генеалогічні зв'язки вищих верств населення, він перетворює її на складову частину історичних дослідів взагалі й поширює коло досліджень на інші верстви людности XVII-XVIII ст. (Н. Полонська-Василенко, «Проф. Д-р Оглоблін» *Вісник*, 1955, ст. 28). Наслідком цих дослідів, були численні праці Олександра Петровича про роди Дорошенків, Ханенків, Туманських та інших. Особливо цінна його монографія *Предки Миколи Гоголя* (1968), англійською мовою — «Ancestry of Mykola Gogol (Hohol)» in *Annals УВАН*, vol. XII, 1969-72, pp. 3-43 (Separate reprint, 43 p.).

Роль і місце генеалогії в системі історичних наук визначено в цікавій студії проф. Оглобліна: «Українська генеалогія та її значення для історичної науки» (*Записки ЧСВВ*, Рим, 1960, т. III).

Олександр Петрович працював також над історією української церкви. З цієї ділянки можна згадати його давню монографію *Захарія Корнилович, єпископ Переяславський, коадьютор Київської митрополії* (1920) та численні статті, друквані в українських наукових виданнях на еміграції.

Питання історії української культури завжди цікавило Олександра Петровича. Він присвятив низку своїх праць спеціальним питанням української культури XVII-XIX ст. (проблема іконографії Мазепи, історія українського мистецтва XVII ст. і музики XVIII ст., історія українських бібліотек, архівів тощо).

Хоч уся наукова діяльність проф. Оглобліна була пов'язана з історією України, він не уникав також проблем, які стосуються історії цілої Східної Європи. Про це свідчить зокрема його студія *Московська теорія III Риму в XVI-XVII ст.* (1951).

Проф. Оглоблін опублікував понад 300 наукових праць і понад 300 гасел в *Енциклопедії Українознавства*, а коло 100 його цінних наукових праць не були опубліковані, навіть рукописи багатьох з них загинули в умовах українського лихоліття.

Вшановуючи 90-річницю з дня народження нашого великого історика, подбаймо про видання його наукових праць, що є в рукописах, про які свого часу було сказано «... і десятиліттями поневіряються тут серед нашої безпорадности і байдужости». Він на це заслужив своїм вкладом в науку історії України, в процес розвитку української національної культури, в українське академічне та громадське життя.